

VITA A MAGYAR TÁRSADALOMFÖLDRAJZ MAI HELYZETÉRŐL

Az RKK szervezésében meghirdetett szemináriumsorozat első alkalmát Beluszky Pál pamfletje (amely teljes terjedelmében megjelent a *Tér és társadalom* 1989/1. számában). A magas hőfokú, érdekes vita írásban is beküldött hozzászólásait – némileg lerövidítve – itt tesszük közzé.

MÉSZÁROS REZSŐ (JATE Gazdaságföldrajzi Tanszék):

Mérföldkő vagy temetés?

A József Attila Tudományegyetem testvéregyetemein (Turkuban, Regensburgban, Udineben) tett látogatásaim alkalmával általában nekem szegeznek két kérdést:

– Milyen a helyzete a földrajznak az egyetemen?

– Milyen a helyzete a földrajznak az oktatási kormányzat szemléletében?

Az első kérdésre adott válaszom dicsekvő, a másodikra reménykedő (mármint hogy a jelenleginél rosszabb már nem lehet). Gondoljuk csak végig. Az egyetemek földrajzi oktatói közül sokan az egyetemi közélet kiemelkedő személyiségei, sokan töltöttek (töltöttek) be magas egyetemi posztokat. Összességében pedig helyünk, helyzetünk az egyetemen belül nem rosszabb mint a többi tudományágé. Viszont az egyetem falain kívül szinte folyamatosan zsugorodnak pozícióink. A legsúlyosabb csapás az általános és a középfokú oktatásban ért bennünket. Belekényszerültünk egy szakadékhoz vezető utcába: a földrajzóra száma, tantervi kötelező tananyaga a minimálisnál is kevesebb, és kollégáink évtizedek óta szinte változatlanul „adathalmaz-földrajzot” kénytelenek oktatni. Holott mindenki előtt világos, hogy ma már a TV-híradót sem lehet értőn nézni földrajzi tudás nélkül.

Az általános és a középiskolában a földrajz kevés óraszámú azt eredményezte, hogy az egyetemi szakpárosítás fő szempontja az lett, hogy a földrajz mellé olyan szakot kell tenni, amely sok órát vonz az iskolában, ahelyett, hogy a tartalmi kapcsolódást helyeznénk előtérbe a szakpárosítás kialakításakor. (Véletlen szerencse, hogy a történelemoktatásnak most konjunktúrája van. De felmerült a földrajz–kémia, földrajz–fizika szakpárosítás gondolata is!)

Szeretném a figyelmet a megkurtított földrajzoktatás következményeinek egy másik felületére is terelni. A gazdaság, a politika, a közigazgatás azon szintjein, ahonnan rendszeresen megbízásokat kaphatnánk, olyan emberek ülnek, akiknek földrajzi felkészítése ebben a szerény méretű rendszerben történt. Egyáltalán nem érheti őket részünkről szemrehányás azért, hogy a földrajzról alkotott véleményünk nem mindig hízelgő. Ezzel kapcsolatban jut eszembe, hogy az Egyesült Államok elnöke a

közelmúltban elképedve olvastott egy jelentést az amerikai nép rendkívül hiányos földrajzi műveltségéről. Lehet, hogy államelnökünknek is ilyen „élményben” lenne része egy hasonló jelentést olvasván.

Mindezek az egyetemi alapfeladat, a tanárképzés érzelmi összefüggéseit, motívációit, mind a tanár, mind a hallgató esetében kedvezőtlenül érintik. Kétségtelen, hogy bizonyos kilátástalanságból fakadó elkedvetlenedés ránk tör olykor-olykor. Amit sajnos egyéb körülmények is erősítenek, például az egyetemek létminimum alatti alapellátása. Gyakran szükséges kutatási pénzekből az alapfunkciót finanszíroznunk. Végső soron ide vezethető annak a kedvezőtlen tendenciának az eredete, amit leginkább az atomizálódás fogalmával lehetne jellemezni. Az egyetemi földrajzi tanszékek között ugyanis alig van kapcsolat, legfeljebb jó vagy rossz személyes kontaktusok. De hasonló a helyzet a tanszékek és a kutatóintézetek között is. Nincs kapcsolat, mondjuk, mert nem érünk rá. Egyéni és tanszéki életben maradásunkhoz pénzt kell keresnünk (KK, állami megbízás, egyéni „szakmai üzletek” stb.). Ez az anyagiak iránti kényszer a tekintetben persze igen szomorú, hogy ezáltal közelíthet egyéni életnívónk az elfogadható felé, és ezáltal válik lehetségessé a tanszék némi fejlesztése (kisebb műszerek, könyvek beszerzése stb.). De lehet találni ebben a szituációban kedvező elemeket is. És ezen a ponton kissé távolabb kerül a véleményem Beluszky Pálétól. Én azt hangsúlyozom, hogy még most, a gazdaság nehéz időszakában is kapunk megbízásokat. Vannak helyek, ahol élvezettel fogyasztják termékeinket, igénylik véleményünket. Lehetséges persze, hogy alapvetően az a baj, hogy ezek a helyek zömmel csupán regionális hatáskörűek, a nagypolitikához nem jutunk közel. Azt gondolom azonban, hogy ha ezt a lehetőséget is kiengedjük közelünkéből, nemcsak mecénásokat veszítünk, de a szemléletformálás közvetlen lehetőségeit is, és társadalmi elismeretlenségünk újabb mélypont felé mozdul el.

Hogy ezek között a megbízások között nincs elméleti jellegű igény, az nemcsak a megbízó igénytelenségét jelzi. Egyébként sem biztos, hogy ezt a feladatot egy KK-ban vagy egy állami megbízásban kell elvégezni. Az OTKA-ban miért nem preferálunk elméleti témákat vagy olyanokat, amelyeknek nincs „közvetlen” gyakorlati hasznosíthatósága? De egyáltalán, mi az, hogy gyakorlati hasznosíthatóság? E kérdések kapcsán mindig eszembe jut Kikuchi Makoto úrnak, a Sony Co. kutatási igazgatójának fejtegetése a kutatásra kapott pénzek japáni felhasználásáról. Míg másutt felhasználnak x összeget, hogy y idő alatt kifejlesszenek egy z vagy v tulajdonságokkal rendelkező terméket, módszert vagy elméletet; addig Japánban adnak x összeget arra is, hogy a kutatók teljesen szabadon kutassanak szakterületükön, abban a tudatban, hogy valamikor biztosan kijön belőle valami. Nálunk is van néhány kiváló geográfus elme, aki azért kaphatna kutatási támogatást, hogy gondolkozzék. Biztos vagyok benne, hogy idővel a szakma nagy hasznát látná, amely ma valóban hiányt szenved hazai gyártású elméletekből, de licenc-elméletekből is. Úgy gondolom, hogy ezzel szorosan összefügg az egyetemi oktatás és az elméleti megalapozottság kérdése. Magam is azt vallom, hogy az egyetemen nem kell tudósokat képeznünk, de elméleti alapokat azért bővebben adhatnánk. Nehezen magyarázható, hogy

– miért szorul a tankönyvekben az apróbetűs részbe az elmélet (pontosabban a régi, mert az újabbak legfeljebb csak említve vannak)?

– Miért nincs földrajzelméleti egyetemi tankönyv, kézikönyv vagy akár csak egy jegyzet?

– Miért nem foglalkozunk elméleti kérdésekkel a gyakorlatokon?

– Miért van oly kevés elméleti tematikájú spec. koll.?

– Miért nem kérünk komolyabb elméleti felkészültséget az államvizsgákon?

Most jövök rá, hogy erre tudom a választ: az előzőek miatt!

Az oktatók legfeljebb egyéni ambícióból ássák be (el!) magukat az elméleti problematikába. Ugy tapasztalom, hogy minél fiatalabb egy oktató, annál gyengébb az elméleti megalapozottsága. Pedig hát a szakmát ezzel kellene kezdeni.

Igaztalanok tartom a nem ritkán hallható kiszólást az egyetemi oktatók részéről: jó a kutatóintézeteknek, mert „csak” kutatunk (kutatnunk is kell). Az a véleményem, hogy elmélyült kutatói tevékenység nélkül senki sem lehet igazán jó, valóban egyetemi színvonalú oktató. De valószínű, hogy a főhivatású kutatóknak is nagy hasznára válik, ha van alkalmuk részt venni egyetemi oktatásban. Problémáink megoldásának nagyhatású lehetőségét vélem az egyetemek és a kutatóintézetek közeledésében. Nem szervezeti megoldásokra gondolok elsősorban (a szervezeti csúrés-csavarás egyébként is feltehetően az egyik legnagyobb magyar átok), hanem a *rendszeres közös fórum* megteremtésére, ahol elméleti, stratégiai és taktikai célú eszmecsereket folytathatnánk, és amely akár egyfajta *műhellyé* nőhetné ki magát. Ezért gondolom azt, hogy Beluszky Pál magánjelentésével egy formás gödröt ásott ki. Rajtunk múlik, hogy mér-földkövet ültetünk bele vagy beletemetjük magunkat.

PRÓBÁLD FERENC (ELTE Regionális Földrajzi Tanszék):

Extra Hungariam non est vita?

Beluszky Pál gondolkodásra és tettekre ösztönző vitacikkének a magyar társadalomföldrajzról adott frappáns helyzetképével, diagnózisával nagyjában-egészében egyetértek: az okok feltárását azonban hézagosnak vélem, a javasolt terápia némely gondolata pedig vitára késztet. Nézzük először a geográfia mai sanyarú állapotának gyökereit! Első pillantásra nyilvánvaló, hogy a magyar társadalmi (nem pusztán gazdasági!) földrajzot Beluszky szerint sújtó három átok közül kettő (az „udvari tanácsosi szerep” és a természetföldrajz „genetikai öröksége”) nem csupán hazai jelenség – mellesleg: nem is okvetlenül átok –, és így a hazai társadalomföldrajz sajátos gondjait nem magyarázhatja. Jellegzetesen magyar átoknak tartom viszont a tudományágunkat fél évszázada nyomasztó *provincializmust*, amelyhez – korántsem véletlenül – valamiféle arisztokratizmus (vagy amint azt egy helyütt Beluszky is találóan említi: *sznobizmus*) társul.

Provincializmuson itt és most nem elsősorban a nemzetközi kapcsolatrendszer fogyatékoságait, a külföldön fogant szemléleti és módszertani innovációk késedelmes átvételét értem, hanem azt a tényt, hogy a hazai geográfia fél évszázada már-már magától értetődő természetességgel *csakis Magyarországot* tekinti kutatási tárgyának. („Mini-magánjelentésem” címe is a hajdani nemesi mentalitást idéző makacs befelé fordulásra utal.) A II. világháború előtt a magyar földrajztudomány művelői egyformán élénk érdeklődéssel fordultak a hazai tájak és az idegen országok, kontinensek felé,